

korábban főleg irreguláris, illetve igen fegyelmezetlen huszárokat Bécs reguláris keretek közé szorította. A huszárság mint lovassági csapatnem hatékonyságát mi sem szemlélteti

jobban, minthogy a II. világháborúig meghatározó eleme volt több európai hadseregeknek.

Polgár Balázs

SERES ISTVÁN

A KÁROLYI-HUSZÁREZRED HADKIEGÉSZÍTÉSE A TISZÁNTÚLON SZEGEDINÁC PÉRÓ FELKELÉSE IDEJÉN

Chronica Bekesiensis 3. Sorozatszerkesztő: Szatmári Imre

(Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 2010. 278 o.)

A regényírók és a filmrendezők több alkalommal is kísérletet tettek arra, hogy egy történetet az adott művön belül több szempontból, több szereplő nézőpontjából meséljenek el.

A Szegedinác Péro-féle felkelés története a XVIII. század magyar történelmét kedvelők, ismerők számára már ismert. 1711 áprilisának a végén a Habsburg-dinasztia és a II. Rákóczi Ferenc oldalán felkelt magyar rendek kiegyeztek egymással Szatmáron. A másfél évszázadig tartó Oszmán Hódoltságot, valamint a kuruc mozgalmakat követően békés időszak köszöntött a Magyar Királyságra. Megindult a visszafoglalt országrész reorganizálása, ami a feudális viszonyok és az intézményrendszer újbóli bevezetését jelentette. Ez a volt Hódoltság területén élőknek jelentős megrázkódtatást okozott, hiszen az itt lévő települések, főként a mezővárosok, széles körű autonómiát élveztek. 1711 után azonban a sokszor csak formális földesúri függés egyre valóságosabbá vált számukra. Ennél is súlyosabb terhet rótt azonban az itt élőkre az állam által követelt hadiadó, továbbá az úgynevezett deperdita, vagyis az a veszteség, amely a katonaságnak eladott élelmiszer, takarmány és egyéb eszközök valós ára, valamint a hadbiztosok által megállapított ár különbözetéből adódott. Az itteni, döntően református felekezethez tartozó közösségek hangulatát tovább rontotta az 1731. március 21-én kiadott Carolina Resolutio, amely jelentősen korlátozta szabad vallásgyakorlásukat. Mindehhez társult, hogy a Tisza-Maros vidékére telepített rác határőrök privilégiumat is elkezdte megnyirbálni a bécsi udvar: eltörölték a pátriárka hivatalát, megtiltották a szabad alvajda választást, a katonaságot német tábor-

nokok vezénylete alá helyezték és szabad vallásgyakorlásukban is korlátozták őket. A szaporodó sérelmek keserű pohara csordultig telt 1735-ben, mikor egy bánági ortodox szerb püspököt Bécs azzal a feltétellel tett meg nádorfehérvári érseknek, hogy egész népét római katolikus vallásra kell térítenie.

A forrongó vidékre eljutottak a II. Rákóczi Ferenc utolsó terveiről szóló hírek is, és 1734 és 1735 fordulóján a legváltozatosabb formában támadtak fel az új kuruc világról szóló híresztelések. Ezek együttesen oda vezettek, hogy a Békés vármegyei Szentandrás, a szomszédos Mezőtúron, valamint a híres bihari hajdúvárosban, Sarkadon szervezkedés kezdődött. 1734 és 1735 fordulóján a titokban szervezkedők Szegedinác Pérot többször is meglátogatták, aki ígéretet tett, hogy a felkelés kitörésének idején fegyvert fog mellettük. A vezérüké választott pécskai rác kapitány emellett biztosította a hozzá küldötteket arról, hogy kapitánytársai is a kurucság mellé fognak állni. Péro a felkelés elindításával szerette volna megvárni, míg Aradról a német katonaságot elvezénylik, ám egy nem várt esemény keresztülhúzta számításait. 1735. április 27-én Békésszentandrás kitört a felkelés, amely a szomszéd területekre és vármegyékre is áttért, azonban Péro nem állhatott a felkelés élére, mivel május 3-án Friedrich Anton Händtkop császári-királyi vezérőrnagy, aradi várparancsnok bebörtönözte. A kurucok Gyula ostromára indultak, ám Klósz Mátyás békési alispán megvédte a várat, majd ezután a Zaránd vármegyei Erdőhegyre vonultak, ahol további csapatok beérkezését várták. Itt ütöttek rajtuk május 9-én a rác határőrvidék katonái,

és verték szét táborukat – a sors különös finto-
raként Péro beavatott kapitánytársai önként je-
lentkeztek a kurucok szétverésére.

Az 1735. évi alföldi parasztfelkelés, az
úgynevezett „Péro-lázadás” története szorosan
kapcsolódik a Rákóczi-szabadságharc, illetve a
kuruc emigráció történetéhez. Ebből fakadó je-
lentőségét már a XIX. században felismerték:
K. Papp Miklós, Szávits Emil és Zsilinszky
Mihály munkái után az első komoly monográ-
fiát Márki Sándor készítette el. Elsőként ő néz-
te át módszeresen az érintett legfelső szervek
levéltárait és több ponton is korrigálta elődei
tévedéseit. A XX. századi munkák közül Had-
rovics László 1951-es összefoglalását érdemes
kiemelni – meg kell azonban jegyeznünk,
hogy csak népszerűsítő formában, jegyzetek
nélkül jelenhetett meg. Márki és Hadrovics
munkáinak kiadása óta a témában sem na-
gyobb lélegzetű forráskiadvány, sem modern
összefoglalás nem született.

Seres István ismertetni kívánt kötetében az
eddigiektől eltérő nézőpontból veszi szemügyre
a Péro-féle felkelés eseményeit. A Szerző több
munkájában is érintőlegesen foglalkozott már a
témával, egy-egy tanulmányában pedig Péro és
írnoka, Matolay Pál életútját mutatta be. Jelen
kötetében azonban – tegyük hozzá, sikeresen –
fordít még egyet az eddigi ismert és használt
nézőpontokon, és az események bemutatását a
legminimálisabbra szorítva a frissen toborzott
Károlyi huszároknak a felkelésben játszott sze-
repét, és a kurucokkal történt érintkezéseiket ál-
lítja vizsgálatá középpontjában.

1734 januárjában egy huszárezred felállítá-
sával bízták meg gróf Károlyi Sándort, II. Rá-
kóczi Ferenc egykori tiszántúli vezénylő gene-
rálisát. A felfogadott ezredet 1734. május 20-
án mustrálták meg tulajdonosa előtt a Moson
vármegyei Köpcsényben; ezt, valamint a tisz-
tek bemutatását és az eskütételt követően az
öreg gróf beszédet intézett katonáihoz. „Ma-
gok dicséretes Nemzetünknek se Ruháját, se
Fegyverét, se mezei vitézi jeleit egy más föl-
talált Öltözetekért újabb újabb változó hívsá-
gokon el ne cseréllyék.” Károlyi szónoklata
azt a célt szolgálta, hogy királyuk iránti hűsé-
gükre intve visszatartsa katonáit az elharapó-
zó szökdősésektől. A rajnai frontra rendelt
huszárok teljesítményével elégedett Udvari
Haditanács 1734 őszén az ezredtulajdonosnak
azt a parancsot adta, hogy az eddigi tíz mellé
további öt (pót)századot toboroztasson, szerel-
tessen fel és képeztesse ki. A verbunk több

vármegye, illetve szabad királyi város terüle-
tén zajlott, többek között Biharban és Csong-
rádban is; a katonák kiképzésére is itt, vala-
mint a szomszédos Békés vármegyében került
sor, így Baranyai István kapitány Debrecen-
ben; Macskásy Farkas kapitány Hódmezővá-
sárhelyen, Mindszenten és Szentesen; Irinyi
Imre kapitány, illetve annak helyettese,
Spissits Sándor főhadnagy pedig Békés vár-
megyében állomásozott újoncaival, amikor a
Péro-lázadás kitört.

A Seres István által készített bevezető ta-
nulmányból kiderül, hogy a három tiszt jó
helyzetfelismerésének – vagyis hogy katonái-
kat mind a felkelőktől, mind pedig a róluk szó-
ló hírektől sikerült távol tartaniuk –, valamint a
veterán huszárok tekintélyének és erélyének
köszönhetően sikeresen megakadályozták,
hogy az újonc katonaság a magukat kurucok-
nak nevező felkelőkhöz álljon. Ez nem volt
azonban egyszerű dolog, hiszen a toborzópá-
tensben meghatározott kritériumokat (erős,
egészséges, „tisztesleges [!] ábrázatú” 24 és
40 év közötti férfi) nem sikerült minden eset-
ben betű szerint betartani. Irinyi Imre századá-
ba például felvették Bodnár Pált és Nagy Ger-
gelyt, akiket a miskolci tömlőcből szabadított
meg a százados, éppen „az ítélet alól”. Ezek a
rovott múltú egyének azonban általában nem
maradtak sokáig katonai szolgálatban, hiszen
többnyire néhány napon belül elszöktek, így a
tiszteknek pótolniuk kellett az így keletkezett
hiányt. E két újonc ugyan a századdal maradt,
de rendszeres kihágásaikkal és rablásaikkal
folyton háborgatták a vidék lakosságát, így
nem kevés fejtörést okoztak feljebbvalóiknak.
A tisztek határozottságára azonban azért is
szükség volt, mert Károlyi Sándort többen is
hírbe hozták a felkelőkkel: a Tiszántúlon olyan
szóbeszéd is járta, hogy pótszázadok toborzá-
sával Rákóczi számára gyűjt hadat, Károlyi
Ferenc május 8-án pedig megjósolta egy apjá-
hoz írt levélben, hogy Bécsben azt fogják ter-
jeszteni, hogy Spissits huszárai a lázadók mel-
lé állnak. Am a valóságban nem ez történt.
Spissits Sándor fegyvertelen újoncait először
Gyulára, majd onnan – mivel a várat nem tar-
totta elég biztonságosnak – az aradi erőd na-
gyobb védelmet biztosító falai közé vezényel-
te. Az idevezető út azonban feszültségekkel
terhesen telt, hiszen az újoncok zúgolódtak
amiatt, hogy gyalogosan kell vonulniuk, vala-
mint a beígért mundér elmaradása miatt már
teljesen lerongyolódtak. Minden óvintézkedés

ellenére még 1735. április 30-án két-három katonája bizonyíthatóan a felkelők közé szökött, de azért egységének döntő részét sikerült maga mellett tartania. Igaz, Macskásy kapitány újoncai közül is megszökött nyolc Hódmezővásárhelyről és Mindszentről, ám ezekről hamar kiderült, hogy nem a lázadókhöz akartak állni, hanem a vármegyétől kiutalt hiányos ellátmány miatt dezertáltak. Seres István kutatásainak köszönhetően kiderül, hogy már a kortársak is hamisan feltételezték, hogy bármiféle kapcsolat lett volna a huszárezred katonái és a „zászlós tolvajok” között. A május 11-i erdőhegyi mérszárlást követően Spissits úgy látta, ismét visszatérhet Békés vármegyébe, így katonáival már 13-án Gyulán állomásozott. A Károlyi-huszárezred katonáinak ezek után már csak a felkelők üldözésében, valamint a furtai és szeghalmi jószágok elhajtásában volt tevékeny része. A Szerző tehát a források segítségével bizonyította, hogy a pótszázadok újoncai a felkelők fő erejével (egy kivételtől eltekintve) sohasem találkoztak, s a vármegyékben történt őrzéstartásokat a tisztek a veterán katonaságra bízta, ezek feladatául a kurucok közé álltak megbüntetését, jószágaik elhajtását szabták.

Seres István kötete a megfelelő bevezető tanulmány mellett alapvetően forráskiadványnak tekinthető, ezért érdemes kitérnünk a közölt okmányokra is. Munkája során egyaránt felhasználta a regionális levéltárak (Békés, Csongrád és Hajdú-Bihar megyék), valamint a Magyar Országos Levéltár (Batthyány család levéltára, Harruckern család levéltára, Károlyi család nemzeti levéltára, Radvánszky család levéltára) megfelelő állagait és fondjait. Mi több, az esztergomi Batthyány Könyvtár mások által eddig nem hasznosított forrásanyagából is merített fontos, új adatokat, és ezeket kiegészítette korábbi ismereteinkkel. Forrásanyagát a Szerző két nagyobb csoportra bontotta. Előbb a huszárság toborzásáról sorakoztat fel 15 iratot (névlistákat, elismervényeket, ill. a katonák kvártélyozásával kapcsolatos levelezéseket). Az iratok gondos válogatás eredményeképpen kerültek a kötetbe, illusztrálva a hadállítást, illetve az azt követő kiképzés menetének feladatait és nehézségeit. Szívesen olvastam volna további iratokat a kvártélyozással és ellátással kapcsolatban, de ezek valószínűleg már kikezdték volna a kötet szoros logikai menetét – talán még lesz alkalma a Szerzőnek ezek közlésére. A forrásanyag másik része már a teljesség igényével, önálló

egységben került a kötetbe. A Szerző több éven át folytatott, kitartó kutatómunkával gyűjtötte össze az 1735. évi felkelés közvetlen körzetében tartózkodó huszártisztek leveleit, jelentéseit. Az itt közölt 53 forrás zömét, 36 levelet a huszárezred három kapitánya és egy főhadnagya írta: Baranyaitól ebből az időszakból tíz jelentés maradt fent, amelyek leginkább a felkelés mellékeseményeiről őriztek meg fontos adatokat. Macskásy Hódmezővásárhelyről és Szentestről írott levelei közül összesen hatot ismerünk, amelyekből kettőt Károlyi Sándorhoz írt. Spissits április 29-én és május 30-án, valamint június 26-án legalább tizenhat jelentést küldött Károlyi Sándor tábornoknak és Károlyi Ferenc vezénylő ezredesnek, ezekből tizennégy maradt fenn a Károlyi nemzetség levéltárában. Közöttük találhatjuk a felkelők által írt levelek egykorú másolatait, amelyek egyikét Spissits főhadnagya hitelesítette, kettőt pedig az ő levele mellékként küldtek meg az ezredtulajdonosnak. Károlyi ugyanakkor a fontosabb információkat tartalmazó leveleket továbbküldte az Udvari Haditanácshoz, illetve gróf Batthyány Lajos kancellárnak. A két Károlyitól, a felkelők ellen mozgósított nemesi felkelés vezetőjétől és a huszárság ellátásával megbízott területi biztostól egy-egy levél került be a források közé. A katonatisztek jelentéseit jól egészítik ki a Békés, Bihar, Csongrád és Zaránd megyék tisztviselőinek – részben hozzájuk írt – levelei.

A bevezetőhöz, valamint a forrásokhoz készített jegyzetapparátus további háttér információkat szolgáltat a téma iránt komolyabban érdeklődő szakemberek számára: a kötet és a források könnyebb kezelhetőségét segíti az idegen és avult szavak jegyzéke, a személy- és földrajzínév-mutató. Külön ki kell emelnem a kötettel kapcsolatban, hogy a végén angol és szerb nyelvű összefoglalás is található. A kiadvány ékének tekinthetjük a mű végén található térképeket, valamint iratokról, rézkarcokról és festményekről készült képeket, amelyek N. Varga Éva munkáját dicsérik.

Miért fontos, hogy megjelent ez a munka a Szegedinác Péro-féle felkelésről? A kérdésre nézetem szerint három egymással is összefüggő válasz adható. Egyrészt Seres István munkáját hiánypótlónak tartom, hiszen a korábbi (magyar, szerb és német) szakirodalom teljes ismeretén túl új levéltári anyagokat beemelve és megismertetve dolgozta fel új, eddig mellőzött szempontból ezt az eseményt. Másrészt

úgy gondolom, hogy a történész feladata, hogy a rendelkezésre álló források, és a szakirodalom segítségével megkísérelje rekonstruálni az általa választott eseménysort, megvilágítsa ezek hátterét, a fellelhető, ám a háttérben szerényen megbúvó ok-okozati viszonyokat. Mindeközben pedig arra is figyelnie kell, hogy a történelem durva szövetét a talmian fényes és meglepően erős fonalakkal át- és átszövő legendáktól megszabadítsa, ezeket felfejtse és a kőszá híreszteléseket a helyükre tegye. A Szerző ezt a feladatot is remekül oldotta meg, hiszen eloszlaltott végérvényesen minden képtelt Károlyi állítólagos érintettségével kapcsolatban. Harmadrészt, had álljon itt egy gondolat Benda Gyulától. „A magyar történettudomány szakmai értékrendjében a helyi vizsgálatok, helytörténet régóta csak igen alacsony

presztízst élvez. Ma ennek egyszerre oka és következménye egy alapvető megosztottság, ami elkülöníti a... társadalomtudományok fejlődésével a lépést tartó »magas« tudományt, a hagyományos, a századfordulón kialakult monografikus mintákat követő helytörténeti irodalomtól.” – Az idézet 1987-ből való, a helyzet azóta sem sokat változott, üdítő kivétel azonban ebben az állapotban Seres István kötetete, hiszen a helyi és az országos jelentőségű eseményeket úgy „keveri”, hogy egyik sem kerekedik a másik fölébe, nem kerül túlsúlyba. Egy olyan helytörténeti munka született (ne feledjük, hogy a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága adta ki a kötetet), amely méltán tarthat számot országos érdeklődésre stílusa és adatgazdagsága miatt.

Bagi Zoltán

TÓTH FERENC

LA GUERRE DES RUSSES ET DES AUTRICHIENS CONTRE L'EMPIRE OTTOMAN 1736-1739

(Ed. Economica Paris, 2011. 146 o.)

Tóth Ferenc legutóbbi, a párizsi Economica kiadó *Campagnes et Stratégies* sorozatában megjelent francia nyelvű hadtörténeti munkájában az 1736–39-es orosz–osztrák–török háború történetét tárgyalja. A magyar szerző elsősorban az osztrák történelem szempontjából mutatja be az eseményeket és főleg az osztrák–török kapcsolatok változásaira összpontosít. A rövid és nem túl dicsőséges háborúról eddig nagyon keveset írtak. A története mégis nagyon tanulságos az osztrák monarchia XVIII. századi történelme szempontjából. A lengyel örökösödési háború után nem sokkal tört ki a szóban forgó háború, először az orosz és török felek között, majd hamarosan az osztrák fél is bekapcsolódott a hadműveletekbe. Ennek legfontosabb oka az volt, hogy 1726 augusztusában Ausztria és Oroszország képviselői kölcsönös segítségnyújtási egyezményt írtak alá, amely 30 000 fős segélyhaderő küldését irányozta elő mindkét fél részéről abban az esetben, ha valamelyiküket egy harmadik fél megtámadná. E kezdetben angolelzenes szövetség hosszú időre a császári diplomácia egyik legfontosabb pillérévé vált és ennek köszönhetően kapcsolódott be ismételt

egy évtized múlva a Habsburg Birodalom egy újabb török elleni háborúba. A szerződés értelmében Oroszország segélycsapatokat küldött a rajnai frontra a lengyel örökösödési háború során és elvárta, hogy a császári hadvezetés is hasonlóan támogassa 1737-ben kirobbant orosz–török háború során.

Anna Ivanovna cárnő Leszczyński Szaniszló király elleni lengyelországi sikerei után szerette volna uralmát kiterjeszteni a fekete-tengeri partvidékekre. Államminisztere, Ostermann kancellár 1736-ban látta érkezettnek a pillanatot arra, hogy megindítsa a háborút a Kaukázusban folyamatos vereségeket szenvedő törökök ellen. A Münnich tábornok vezetésével megindult orosz hadsereg feldúlta a Krím-félszigetet és elfoglalta Azov erődjét, amit Nagy Péter vesztített el 1711-ben. A háború kirobbanása a bécsi udvar számára is kényes helyzetet teremtett, hiszen VI. Károlynak az 1726-os szövetségi szerződés alapján segélycsapatokkal kellett támogatnia az orosz cárnő seregeit. Márpedig a lengyel örökösödési háború után a császári hadvezetés mindenképpen szerette volna elkerülni az újabb hábo-